

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนในจังหวัดพะเยา*

Processes of Community Economic Development in Phayao, Thailand¹

ณวินย เสรฐพล

Nawin Serthpol

คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

School of Political and Social Science of University of Phayao, Thailand

E-mail: Nawin_serth@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนในจังหวัดพะเยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และการสังเกตผู้รู้ จำนวน 25 คน โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือการวิจัยที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน และผู้เก็บข้อมูล จำนวน 10 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ 1) การเรียนรู้ปัญหา ความต้องการ และส่งเสริมศักยภาพของตนเอง 2) การพัฒนากลุ่ม ผ่านการจุดประเด็น ก่อตั้ง วางแผน ดำเนินการ รับผลประโยชน์และการรักษากลุ่ม 3) การระดมทุน ผ่านการค้นหา ผลิตภัณฑ์ แบ่งปัน ร่วมหุ้นและขอสนับสนุน 4) กระบวนการทางเศรษฐกิจ คือ ผลิต บริโภค บริการ กระจาย ออม และลงทุน 5) การเรียนรู้ของชุมชน ผ่านการรวมกลุ่ม เผชิญปัญหา ปรึกษาชาวบ้าน รับการอบรมและแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย 6) การสร้างเครือข่ายชุมชน ผ่านการติดต่อสื่อสาร ตัดสินใจร่วมมือ วางแผนร่วมกัน แลกเปลี่ยนกิจกรรม ระดมทุน และขอรับการสนับสนุน 7) การส่งเสริมสวัสดิการชุมชน คือ สวัสดิการทั่วไป สวัสดิการในภาวะฉุกเฉิน และสวัสดิการเพื่อการลงทุน

คำสำคัญ: เศรษฐกิจชุมชน; การพึ่งตนเอง; การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

*ได้รับบทความ: 14 กุมภาพันธ์ 2562; แก้ไขบทความ: 26 เมษายน 2562; ตอรับตีพิมพ์: 2 พฤษภาคม 2562

Received: February 14, 2019; Revised: April 26, 2019; Accepted: May 2, 2019

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนด้วยภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดพะเยา ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยประจำปีงบประมาณ 2562 มหาวิทยาลัยพะเยา

Abstract

The research objective is to study the processes of community economic development in Phayao province of Thailand. The qualitative research was conducted by in-depth interviewing with the 25 key informants as the individual and group. The interview guideline was tested by 3 experts and 10 assistants to conduct the data.

The results were found that: processes of the community economic development include; 1) learning the problems, need and self-empowerment, 2) group development, through establishing, planning, operating, receiving benefits and group maintaining, 3) capitals mobilization through searching, producing, sharing, cooperating and supporting, 4) economic processes through production, consumption, service, distribution, saving and investment, 5) community learning through grouping, facing the problems, local wisdom informants, receiving the training and learning with the networks, 6) the creation of community networks through connecting and communication, making decisions for cooperation, planning, co-activities, capitals mobilization and request for supporting, 7) the promotion of community welfare through common, emergency and investment welfare.

Keywords: Community Economic; Self-Reliance; Community Economic Development

1. บทนำ

เศรษฐกิจชุมชนเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจขนาดเล็กในระดับครัวเรือนและชุมชน มีกระบวนการผลิตที่ไม่ยุ่งยากและไม่ซับซ้อน ชุมชนเป็นเจ้าของเป็นผู้ผลิตและเป็นผู้บริโภคหลัก โดยใช้ทุนที่มีอยู่ในชุมชน หากผลผลิตเหลือจึงนำไปกระจายในรูปแบบของการแบ่งปัน แลกเปลี่ยน และค้าขายโดยไม่ได้หวังกำไร ลักษณะเศรษฐกิจชุมชนจึงวางอยู่บนพื้นฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ เศรษฐกิจชุมชนจึงมีลักษณะกระจาย ไม่กระจุกตัว ไม่ผูกขาดเหมือนเศรษฐกิจทุนนิยม (Nartsupha, 2001 : 36) ที่สำคัญเศรษฐกิจ

ชุมชนวางอยู่บนพื้นฐานศีลธรรมและคุณธรรมที่มีการช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน แจกจ่ายและพอเพียง (Danthanin, 1998 : 91-94 & Pongpit, 2005 : 116) เศรษฐกิจชุมชนจึงเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนตลอดมา

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ประเทศไทยเปลี่ยนมาพัฒนาภายใต้กระแสทุนนิยมอย่างเป็นรูปธรรมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจในปี 2504 ที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้วิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขายที่หวังกำไรเป็นหลัก ส่งผลให้

ชุมชนพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ด้วยการทำเกษตรพันธสัญญาและการขายแรงงานให้กับนายทุน การพึ่งตนเองของชุมชนจึงลดลง ชุมชนขาดความเข้มแข็ง และประสบปัญหาอย่างมาก เช่น ปัญหาความยากจน ภาวะหนี้สิน สุขภาพเสื่อมโทรม การพลัดพรากของสมาชิกในชุมชน ทรัพยากรเสื่อมโทรมและการไร้ที่ดินทำกิน เนื่องจากการขายที่ดินเพื่อนำเงินมาใช้หนี้หรือถูกนายทุนยึดจากการค้าประกัน (Donkwa, 2012 : 3-4 & Sriwichailamphan, 2015 : 8) ปัญหาเหล่านี้ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนอ่อนแอและยังส่งผลกระทบด้านลบต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศในภาพรวม

พะเยาเป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม ชุมชนเปลี่ยนมาผลิตเพื่อขายที่หวังกำไรเป็นหลัก จึงได้ทำเกษตรแบบพันธสัญญาหรือปลูกพืชตามความต้องการของนายทุน ส่งผลให้ชุมชนพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ชุมชนอ่อนแอ และพึ่งตนเองไม่ได้ ในขณะที่สมาชิกส่วนหนึ่งต้องออกจากชุมชนไปทำงานต่างจังหวัดที่อยู่ห่างไกล ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น อย่างไรก็ตาม ชุมชนบางแห่งสามารถปรับตัวเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมได้อย่างเหมาะสม ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีลักษณะเป็นคู่ขนานระหว่างการผลิตเพื่อการบริโภคและขายควบคู่กัน ระบบเศรษฐกิจในชุมชนจึงมีความหลากหลาย ทำให้ลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาภายนอก ชุมชนจึงกลายมาเป็นผู้จัดการกิจการในชุมชนด้วยตนเอง โดยอาศัยภูมิปัญญาและทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีความเข้มแข็ง

และพึ่งตนเองได้จนเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ชุมชนป่า หมู่ 4 และชุมชนน้ำ หมู่ 8 (นามสมมุติ) ทั้งสองชุมชนมีวิธีการผลิตแบบหนึ่งคร้วเรือนสองวิธีการผลิต ซึ่งเป็นรูปแบบเศรษฐกิจที่มีความเข้มแข็ง มั่นคง และเป็นทางรอดให้กับประเทศ (Petprasert, 1999 : 6; Wasi, 1999 : 12)

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของมณฑล ด่านธานี (Danthanin, 1998) คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก (Sub-committee on Economic Foundation, 2016 : 41-43) และเสรี พงศ์พิศ (Pongpit, 2005 : 116-119) มาเป็นกรอบในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 7 อย่าง คือ 1) การสะท้อนปัญหา 2) การพัฒนากลุ่ม 3) การระดมทุน 4) กระบวนการทางเศรษฐกิจ 5) การเรียนรู้ของชุมชน 6) การสร้างเครือข่ายชุมชน 7) การส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ซึ่งผลการวิจัยสามารถนำมาเป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เทศบาล กรมพัฒนาชุมชน กรมการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นสามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนในจังหวัดพะเยา

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิจัยแบบย้อนกลับ (Retrospective Study) เพื่อพรรณนาถึงความสำเร็จของชุมชน หน่วยใน

การวิเคราะห์เป็นระดับครัวเรือนและชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูล 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยใช้แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของมณฑลด้านธานินทร์ (Danthanin, 1998) คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก (Sub-committee on Economic Foundation, 2016 : 41-43) เสรี พงศ์พิศ (Pongpit, 2005 : 116-119) เป็นกรอบแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือการวิจัยแบบกึ่งมีโครงสร้างแนวคำถาม (Semi-structure) แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือก่อนนำไปเก็บรวบรวมข้อมูล 2) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นรายบุคคลและสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) จากผู้รู้หรือผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key informants) จำนวน 25 คน คือ กำนัน 1 คน ผู้ใหญ่บ้าน 1 คน สมาชิกเทศบาล 3 คน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 4 ประชาญ์ชาวบ้าน 5 คน ภิกษุ 1 รูป และชาวบ้านจำนวน 10 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้มีคุณสมบัติตามที่มีความน่าเชื่อถือและสามารถให้ข้อมูลได้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์การวิจัย คือ 1) เป็นสมาชิกของชุมชนและอาศัยอยู่ในชุมชนมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 30 ปี 2) มีความรู้ ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพต่างๆ โดยได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน 3) มีส่วนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนหรือแผนชุมชน 4) เป็นสมาชิกของกลุ่มด้านเศรษฐกิจในชุมชน นอกจากนี้ การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสังเกต

ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสำรวจ (Survey) สภาพแวดล้อมของชุมชน โดยมีผู้เก็บข้อมูล 10 คน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์และเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา (Descriptive) ตามความเป็นจริง

4. สรุปผลการวิจัย

ชุมชนที่ศึกษาทั้งสองแห่งเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทอาชีพหลักของชุมชนคือเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา ลักษณะเศรษฐกิจของชุมชนมี 2 รูปแบบ คือ การผลิตเพื่อบริโภคและขายควบคู่กัน กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนมีลักษณะดังนี้

1. การเรียนรู้ปัญหา ความต้องการและส่งเสริมศักยภาพของตนเอง เมื่อเกิดปัญหา สมาชิกในชุมชนได้แก้ปัญหาาร่วมกัน ผ่านการพูดคุย ประชุมและทำร่วมกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยดึงเอาศักยภาพซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชน เช่น ความสามารถในการจักสาน โดยนำเอาผักตบชวาที่มีอยู่ในชุมชนมาจักสาน แปรรูปเป็นสินค้าส่งออก สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนแก้ปัญหาเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชนพร้อมกัน ส่งผลให้ปัญหาการว่างงาน การไม่มีรายได้ การพนันและการติดสุราภายในชุมชนลดลง นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น ผู้สูงอายุมีโอกาสได้พบปะกันมากขึ้น ผู้สูงอายุไม่รู้สึกลัวว่าเหงาและไม่รู้สึกลัวถูกทอดทิ้ง ที่สำคัญผู้สูงอายุกลายเป็นกำลัง

สำคัญอีกครั้งในการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และสามารถช่วยเหลือตนเองได้ การเรียนรู้ในการตั้งศักยภาพของสมาชิกในชุมชนออกมาและใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาภายในชุมชนได้อย่างยั่งยืน เพราะนอกจากชุมชนมีรายได้ ความสัมพันธ์ดีขึ้น ยังแก้ปัญหาผักตบชวาในกว๊านพะเยาได้ การเรียนรู้ในการแก้ปัญหาโดยดึงเอาศักยภาพของสมาชิกในชุมชนออกมา จึงทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ดังเช่น นางทอง (นามสมมุติ) เล่าว่า “...สมัยก่อนมีปัญหาหนัก จี๋เหล้าขี้ยา มีหมคนำค่า ป่อเผา ป่อแกอยู่บ้านบ่อฮู่จะยะหยัง รายได้ก็บ่อมี ก็ปากกันกินเหล้า เล่นไฮโลฟอง เล่นไพ่ฟอง ยิ่งเล่นยิ่งเสี่ยงนัก...ป่อหลวง แม่กำนัน เป็นก็บอกว่า หมู่บ้านเฮาจะเป็นจะฮื่อบ่ได้น้อ อายเป็น ก่พอดิว่ บางคนเป็นทำผักตบจ้าง เป็นก็เลยว่ ฮื่อเอามาฮ่อมกัน เป็นจะเอาไปขายฮื่อ ทุกวันนี้จาวบ้านเป็นก็เลยพอมิรายได้ฟ่อง...” (สัมภาษณ์ 5/2/2562)

2. การพัฒนากลุ่มชุมชนมีกลุ่มหลากหลาย เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทางสังคม กลุ่มเพื่อน กลุ่มแรงงาน กลุ่มหาอาหาร กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องผ่านกระบวนการดังนี้ 1) การจุดประเด็น เป็นการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการระหว่างเพื่อน 2-3 คน แล้วจึงบอกกล่าวให้สมาชิกคนอื่นทราบ เช่น กลุ่มผักตบชวาที่เกิดจากความต้องการแก้ปัญหาและมีการพูดคุยกันระหว่างสมาชิกในชุมชนบางส่วนเท่านั้น ดังเช่น นายอ่ำ (นามสมมุติ) เล่าว่า “...กำแรกฮู้กัน มีป่อหลวง มีป่อ มีเปื่อนแหม 2 คน ว่าจะยะจะได้อื่บ้านเฮามีชีวิตที่ดีขึ้น ฮื่อจาวบ้านมีงานยะ บ่ออยาก

ฮื่อจาวบ้านเป็นอยู่บ่ตาย บ่อฮู้กันแล้วต่อมาก็ไปฮู้กับเพื่อนคนอื่น จวนเป็นมา ก็จวนกันมายะตวยกัน...” (สัมภาษณ์ 5/2/2562) 2) การก่อตั้งโดยเชิญชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านที่มีความสนิทมากมารวมกลุ่ม ต่อมาสมาชิกคนอื่นจึงเข้าร่วมกลุ่ม 3) การวางแผนดำเนินงาน หลังจากนั้นจึงประชุมแบ่งงาน บางกลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานในรูปของคณะกรรมการ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มผักตบชวา 4) การดำเนินงาน สมาชิกดำเนินงานตามหน้าที่ของตนอย่างเป็นระบบ เป็นขั้นตอน และสอดคล้องกันและช่วยเหลือกันตลอดเวลา 5) การแบ่งปันผลประโยชน์ โดยแบ่งตามความสามารถของแต่ละคน 6) การรักษาและพัฒนากลุ่มโดยรับสมาชิกเพิ่ม สมาชิกสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระและมีส่วนร่วมเสมอ กรณีกลุ่มผักตบชวา มีการพัฒนาสินค้าให้มีคุณภาพได้มาตรฐานและสวยงามอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น นางอร (นามสมมุติ) เล่าว่า “...มีกำพัฒนาเรื่อย ๆ มีคนมาสอนวิธีกำทำ ลวดลาย การออกแบบ บ่อฮื่อเราก็ออยู่บ่ได้อ...” (สัมภาษณ์ 5/2/2562)

3. การระดมทุน ชุมชนระดมทุนผ่านกระบวนการที่หลากหลาย ทั้งจากสมาชิกในชุมชนและเครือข่าย ทุนในชุมชนและนอกชุมชน ทุนที่เป็นเงิน (Money) และทุนที่เป็นทรัพย์สินอื่น (Assets) ผ่านกระบวนการ ดังนี้ 1) การค้นหาวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น การหา ปลา กุ้ง หอย กบ เขียด ผักผลไม้ เห็ดและยาสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชน 2) การผลิต เช่น การทำนา การปลูกผักผลไม้ การเลี้ยงสัตว์ การสานผักตบชวา การทำน้ำสมุนไพรจากดอกอัญชันและใบเตย การทำข้าวต้ม

หัวทอก 3) การแบ่งปัน ทั้งสิ่งของ อาหาร ความรู้และแรงงาน 4) การร่วมหุ้น เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน ออมทรัพย์สงเคราะห์ครัวเรือน กองทุนสวัสดิการชุมชน กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์หมู่บ้าน ดังเช่นนายเมือง (นามสมมุติ) เล่าว่า “...ก็จวนกันฮอม บอกว่า ฮอมแล้วจะได้ฮะยัง กำแรกจาวบ้านบ่ค่อยเจื่อ แต่พอเป็นหันว่าฮอมแล้วได้เงิน เลยพากันมาฮอมนักขึ้น...” (สัมภาษณ์ 5/2/2562) 5) การขอสนับสนุนชุมชนสามารถระดมทุนจากเครือข่ายเป็นประจำในรูปแบบการขอรับการสนับสนุน ดังเช่นนายมี (นามสมมุติ) เล่าว่า “...มีหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุนประจำ บางครั้งเทศบาล กศน. มาสอนชาวบ้านทำผักตบชวา...” (สัมภาษณ์ 5/2/2562)

4. กระบวนการทางเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าชุมชนเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท แต่วิถีการผลิตของชุมชนยังคงอยู่ในภาคเกษตรเป็นหลัก มีทุนที่หลากหลาย มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นและมีผู้นำที่เข้มแข็ง จนสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างเข้มแข็งและมั่นคง กระบวนการทางเศรษฐกิจของชุมชนที่สำคัญ คือ 1) การผลิต ทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร เช่น การทำนา การทำประมง การเลี้ยงสัตว์ การรับจ้าง การค้าขายและการบริการ ดังเช่น นางอ้อย (นามสมมุติ) เล่าว่า “...ยะนาแล้ว ไปฮับจ้าง บางคนยะอยู่ในบ้าน บางคนออกไปยะที่อื่น แต่ยายบ่ได้ไป ยายยะน้ำพริกขายเปื้อนบ้างคนไปยะผักตบ...” (สัมภาษณ์ 15/3/2562) 2) การบริโภค โดยบริโภคเฉพาะที่จำเป็น ไม่ฟุ่มเฟือย ยึดอายุเครื่องไม้ เครื่องมือยาวนาน เพื่อลดการซื้อใหม่ หาก่อนซื้อ ซื้อเฉพาะที่จำเป็น ประหยัด อะไร

สามารถทำได้ต้องทำเอง ดังเช่น นายดี (นามสมมุติ) เล่าว่า “...ซื้อกินวันละร้อย ร้อยกว่าบาท ส่วนมากซื้อมาทำกินกันคนเดวที่บ้าน กินได้หลายมื้อ ถ้าเหลือวันต่อไปก็ต้องซื้อหม้อม แต่ส่วนมากก็ไม่เหลือ...” (สัมภาษณ์ 15/3/2562) 3) การบริการ เช่น การซักอบรีด การซ่อมรถ การล้างรถ และบ้านโฮมสเตย์ 4) การกระจาย อยู่ในรูปของการแบ่งกัน การแลกเปลี่ยนและการซื้อขาย เช่น ผลิตภัณฑ์ผักตบชวา น้ำสมุนไพรจากดอกอัญชัน น้ำพริกกล้วยเตี๋ยและบั้งไก่ 5) การออม รายได้บางส่วนชุมชนได้นำไปออมไว้กับสถาบันการเงิน แต่เป็นการออมหลังจากจ่ายหนี้สินแล้วเท่านั้น ดังเช่นนางแม (นามสมมุติ) เล่าว่า “...แม่บ่มี ได้มาก็ใช้หนี้หมด บางคนขายข้าวได้นัก เอาไปใช้หนี้ ถ้าเหลือค่อยไปฝากธนาคาร...” 6) การลงทุน ชุมชนลงทุนเพิ่มมากขึ้นทั้งในภาคเกษตร เช่น ทำนาปีละ 2 ครั้ง ซื้อรถไถเดินตามเพื่อลดการจ้าง บางครัวเรือนซื้อรถไถนั่งขับทำให้สามารถรับจ้างไถนาได้ ปลุกข้าวโพดในฤดูแล้ง และการลงทุนนอกภาคเกษตร เช่น ขายอาหาร เสริมสวย ให้บริการบ้านโฮมสเตย์และการออมในกลุ่มออมทรัพย์ กระบวนการทางเศรษฐกิจเหล่านี้ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีความหลากหลาย สมดุล เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้

5. การสร้างเครือข่ายชุมชน มีเครือข่ายที่หลากหลายทั้งเครือข่ายในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนและหน่วยงานทั้งรัฐและเอกชน ซึ่งชุมชนได้ติดต่อและสร้างเครือข่ายเป็นประจำ ทำให้ชุมชนและเครือข่ายมีความร่วมมือกัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลอย่างดี ทำให้ชุมชนและเครือข่ายมีศักยภาพมากขึ้น ดังเช่น นายมี (นามสมมุติ) เล่าว่า “...มีกำหนด

ต่อกับเพื่อนบ้านตลอดเวลา บางทีไปช่วยงานบุญ ประชุมฮ่วมกัน บ้านสันปาม่วงถือว่าเป็นบ้านเดียวกัน แต่แยกออกมาบ่ตาย กุ้อย่างยังคงทำเหมือนตะกอน...มีไปที่บ้านอื่นด้วย ไปอบรม บางทีบ้านเราไปเป็นวิทยากรหื้อ...หน่วยงานอื่นมีเหมือนกัน เทศบาลของบประมาณ จังหวัดให้เอาของไปขาย..." (สัมภาษณ์ 15/3/2562) การสร้างเครือข่ายของชุมชนผ่านกระบวนการ ดังนี้ 1) การติดต่อสื่อสาร ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ พร้อมกับแสดงจุดประสงค์ในการติดต่อ 2) การตัดสินใจร่วมมือ เมื่อทราบวัตถุประสงค์เรียบร้อยแล้ว เครือข่ายจึงตัดสินใจว่าจะร่วมมือหรือไม่ ดังเช่น นายไก่อ (นามสมมุติ) เล่าว่า "...เวลาไปขอความช่วยเหลือ บางทีเขาให้ความช่วยเหลือ บางทีบ่หื้อความร่วมมือ เขาก็พยายามอธิบายว่า เขาจะทำอะไรงี้ แต่ส่วนมากก็ให้ความร่วมมือดี..." 3) การวางแผนร่วมกัน โดยประชุมร่วมกันทั้งสองฝ่าย ระหว่างคณะกรรมการ 4) การแลกเปลี่ยนและทำกิจกรรม เช่น การจักสานผลิตภัณฑ์ตบขาร่วมกัน การทำบุญประเพณีร่วมกัน การหาปลา ร่วมกัน 5) การระดมทุนร่วมกัน โดยสนับสนุนเงินทุน เครื่องมือ ความรู้และแรงงานแก่กันและกันเสมอ 6) การขอรับการสนับสนุนจากภายนอก ทำให้ชุมชนได้ติดต่อกับภายนอกอย่างต่อเนื่องเป็นประจำและชุมชนก็ได้ให้การสนับสนุนเครือข่ายเช่นเดียวกัน

6. การเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนมีการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลายผ่านกระบวนการ ดังนี้ 1) การพูดคุยโดยทั่วไป ซึ่งสมาชิกในชุมชนได้ใช้เวลาว่างจากการทำงานหรือเมื่อมีกิจกรรมใน

ชุมชน ทำให้ได้พบปะกัน จึงเกิดการพูดคุยกัน เช่น การทำบุญ กิจกรรมพัฒนาชุมชน การประชุม 2) การเผชิญปัญหาร่วมกัน โดยประชุมปรึกษาและเรียนรู้ร่วมกันเสมอ ดังเช่นนายไอ (นามสมมุติ) เล่าว่า "...บ้านนี้บ่ค่อยมีปัญหา แต่ถ้ามีก็อู้กันไปหาผู้ใหญ่ หาแม่กำนัน ปรึกษากันว่าจะเอาายังได้อะไรบ้าง บางทีอยู่ประชุม ปกติจะประชุมกันช่วงบ่ายเดือนหรือไม่ก่ต้นเดือน มีปัญหาอะไรก็อู้กันตอนนั้นจบ..." (สัมภาษณ์ 30/3/2562) 3) เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ในชุมชนมีปราชญ์ชาวบ้านที่หลากหลาย ได้แก่ ด้านสมุนไพร ด้านการเกษตร ด้านการรักษา ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถเรียนรู้ผ่านการพูดคุยกับปราชญ์ชาวบ้านเป็นประจำ 4) การฝึกอบรม ซึ่งมีหน่วยงานภายนอกมาให้ความรู้กับชุมชนเสมอ เช่น อุทสาหกรรมจังหวัดพะเยา องค์การบริหารส่วนตำบลสันปาม่วง เทศบาลตำบลสันปาม่วง สำนักงานจัดหางานจังหวัดพะเยาและมหาวิทยาลัยพะเยา ดังเช่น นายหลอด (นามสมมุติ) เล่าว่า "...สมัยก่อนแม่ซีเข้ามาสอนเยปักตบขารหื้อ ชาวบ้านเลยทำได้แต่บ่ค่อยงาม ขายเป็นค่อยได้ ต่อมาก็มีหน่วยงานพัฒนาชุมชน ช่วงหลังๆ มี กศน. เข้ามาสอนทำลวดลายต่างๆ บางทีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยก็มา..." (สัมภาษณ์ 30/3/2562) 5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย โดยเฉพาะเครือข่ายผลิตภัณฑ์จักตบขาร เช่น บ้านสันปาม่วง หมู่ 5 สันป่าบาง สันปูเลย บ้านทิงกัว

7. การส่งเสริมสวัสดิการชุมชน ชุมชนมีการส่งเสริมสวัสดิการที่หลากหลาย โดยเน้นสวัสดิการในรูปของออมทรัพย์ที่สามารถคืนกำไร

นำไปลงทุนและใช้ในยามฉุกเฉิน โดยแบ่งสวัสดิการ ออมทรัพย์เป็น 2 ประเภท คือ 1) ออมทรัพย์ทั่วไป คือ กองทุนช่วยเหลือสมาชิกตามวัฏจักรชีวิต ได้แก่ กองทุนฌาปนกิจศพ เงินสงเคราะห์ กองทุน สวัสดิการชุมชน 2) กองทุนเงินออมหรือกองทุน เพื่อการลงทุน เป็นกองทุนกั๊ยืมที่สมาชิกในชุมชน ได้ร่วมกันออม เช่น กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ ออมทรัพย์สงเคราะห์ครอบครัว ดังเช่น นายพร (นามสมมุติ) เล่าว่า “..มีกองทุนนี้ บ่ว่าจะเป็น กองทุนหมู่บ้าน กองทุนเงินล้าน เป็นกองทุนกั๊ยืม ที่ชาวบ้านกั๊ยืมไปยืมที่ตัวเกาต้องการ สิ้นปีปันผล ใครออมหนักได้นัก ออมน้อยกั๊ยได้น้อย บางคนกั๊ยไป ใช้จ่ายทั่วไป บางคนเอาไปลงทุน บ่สบายก็มากั๊ย ได้...” (สัมภาษณ์ 15/3/2562) นอกจากนี้ ชุมชน ยังส่งเสริมสวัสดิการด้านสุขภาพ โดยจัดหาสถานที่ ออกกำลังกายให้กับสมาชิกในชุมชน และชักชวน ให้ผู้สูงอายุในชุมชนเข้ากลุ่มผลิตภัณฑ์ผักตบชวา เพื่อเป็นช่องทางในการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุ

สรุป ถึงแม้ชุมชนเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่ง ชนบทที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ทุนนิยม จนทำให้ชุมชนประสบปัญหาหลายอย่าง แต่ชุมชนสามารถเรียนรู้ปัญหาเหล่านั้น จนสามารถ สร้างความเข้มแข็งและพึ่งตนเองโดยการประกอบ อาชีพที่หลากหลาย เน้นการใช้ทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก

5. อภิปรายผลการวิจัย

ในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่ได้ เกิดขึ้นภายใต้บริบทการผลิตภายในครัวเรือนและ ชุมชนเท่านั้น แต่เป็นการเสริมกันระหว่าง

กระบวนการผลิตภายในและภายนอกชุมชน ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีความสัมพันธ์ กับระบบเศรษฐกิจภายนอกอย่างแยกไม่ออก กลายเป็นระบบเศรษฐกิจแบบหนึ่งชุมชนสองวิถี การผลิต โดยสมาชิกส่วนหนึ่งยังคงทำหน้าที่ผลิต อยู่ในชุมชนทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร โดยอาศัยทุนที่สำคัญ คือ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคมและทุน ด้านการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาเศรษฐกิจ ของชุมชน จนสามารถยกระดับสู่การสร้างมูลค่า ในระดับครัวเรือนและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของลำแพน จอมเมือง และสุทธิพงษ์ วสุโสภาพล (Jommuang & Wasusophon, 2003 : 215-216) ที่พบว่า “การทอผ้าไทลื้อ” ไม่ได้เป็น เพียงกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้เท่านั้น แต่ยังเป็น ระดับภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชนดั้งเดิม ของชาวไทลื้อ จนถูกพัฒนาและยกระดับขึ้นมา อย่างเป็นกระบวนการจนพัฒนาเป็น “ธุรกิจใน ครัวเรือนและรวมกันเป็นธุรกิจชุมชน” ในขณะที่ สมาชิกบางส่วนทำหน้าที่ผลิตนอกภาคเกษตร อยู่นอกชุมชนที่ให้การสนับสนุนครัวเรือนอย่าง ต่อเนื่อง

เพราะฉะนั้น ระบบเศรษฐกิจของชุมชน จึงมีความสัมพันธ์กับคนสามกลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิก ที่อยู่ในชุมชน กลุ่มสมาชิกที่อยู่นอกชุมชนและ เครือข่ายทางสังคม กลุ่มคนเหล่านี้กลายเป็นพลัง ทุนทางสังคมทั้งภายในและภายนอกที่สำคัญ ที่ช่วยผลักดันเศรษฐกิจของชุมชนให้ก้าวหน้า ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของวรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ และคณะ (Romrattanapan, et al., 2003 : 217-

218) ที่พบว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนสามารถถูกขับเคลื่อนโดยพลังทุนทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ ความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรกัน การพึ่งพาอาศัยกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการแบ่งปัน และพลังจากภายนอกชุมชน ได้แก่ ความรู้ในการจัดการ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เงินทุนที่มาจากการช่วยเหลือจากภายนอก

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนถูกจุดประกายขึ้นมาภายใต้สภาพปัญหา ความต้องการและศักยภาพของชุมชน ภายใต้ผู้นำที่ต้องการให้สมาชิกมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ดีขึ้น จึงได้ชวนสมาชิกในชุมชนมาพัฒนาระบบเศรษฐกิจภายในชุมชนพร้อมกัน ซึ่งสอดคล้องการวิจัยของขวัญกมล ดอนขวา และคณะ (Donkwa, et al., 2012 : 189) ที่พบว่า ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คือ ผู้นำสมาชิกกลุ่มและเจ้าหน้าที่ โดยมีเงื่อนไขหรือปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน คือ การเรียนรู้ปัญหา การพัฒนากลุ่ม การระดมทุน กระบวนการทางเศรษฐกิจ การเรียนรู้ของชุมชน การสร้างเครือข่ายชุมชนและการส่งเสริมสวัสดิการชุมชน เงื่อนไขหรือปัจจัยเหล่านี้คลุมคุ่มมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนจึงเป็นกระบวนการแก้ปัญหาในตัวเอง จึงทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้พึ่งตนเองได้และมีความเข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสมใจ เภาด้วง และคณะ (Phaoduang, et al., 2015 : 15-26.) ที่พบว่า รูปแบบแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่

ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านสังคม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านสุขภาพอนามัย ด้านระบบสาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน และด้านอื่นๆ ที่ชุมชนเห็นร่วมกันเป็นส่วนใหญ่ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของทวี วัชรเกียรติศักดิ์ (Watchara kiettisak, 2016 : 43-54) พบว่า แนวทางและการดำเนินการส่งเสริมการสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนโดยการพัฒนากลุ่มอาชีพต้องสร้างทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีปัจจัยแห่งความสำเร็จ คือ ความรู้ การยอมรับ ศักดิ์ศรีที่เท่าเทียมของภาคีสมาชิก

6. ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เช่น เทศบาล อบจ. ควรกระตุ้นครัวเรือนให้เข้าร่วมกลุ่มเศรษฐกิจในชุมชนมากขึ้น และหน่วยงานเหล่านี้ ควรกำหนดนโยบายสอดคล้องกับเศรษฐกิจชุมชน เช่น การลดหย่อนภาษีท้องถิ่นสำหรับครัวเรือนที่ผลิตและจำหน่ายสินค้าจากภูมิปัญญา ที่ใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

2. ถึงแม้ชุมชนเป็นตัวอย่างที่ดีในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน แต่ระบบบัญชีของชุมชนยังไม่ชัดเจน ควรมีการทำระบบบัญชีในระดับครัวเรือนและชุมชนให้เป็นระบบชัดเจน

3. เนื่องจากหน่วยงานของรัฐคงยังมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้กำหนดนโยบายเศรษฐกิจ ดังนั้นควรมีการวิจัยแนวทางกำหนดนโยบายเศรษฐกิจของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

References

- Danthanin, M. (1998). Community Economy should be Self-reliant in the System: Principles and Practices. *Complete Report of the Master Plan for Economic Development Society and Environment*. Lopburi : Soyell and Environmental Development Company.
- Donkwa, K., et al. (2012). *The Development of the Community's Economy in the Northeast of Thailand*. Nakhon Ratchasima : Suranaree University of Technology Intellectual Repository.
- Jommuang, L. & Wasusophon, S. (2003). *Tai Lue Woven Cloth: Community Economy for Self-Reliance*. Bangkok : Creative Publishing Co., Ltd.
- Nartsupha, C. (2001). *Community Economic Concepts: Theoretical Proposals in Different Social Contexts*. Bangkok : Withithat.
- Petprasert, N. (1999). *Community Business: Possible Routes*. Bangkok : Thailand Research Fund.
- Phaoduang, S., et al. (2015). The Network Development to Strengthen Communities with in the Municipality of Nakhon Pathom. *Journal of Management Science Nakhon Pathom Rajabhat University*, 2(1), 15-26.
- Pongpit, S. (2005). *Base of thought: from the Master Plan to Community Enterprises*. Bangkok : Wisdom Publishing.
- Romrattanapan, W., et al. (2003). Study of Social Capital as Factor of Production of Community Economy. Thailand Research Fund (TRF). Bangkok : The Thailand Research Fund.
- Sriwichailamphan, T. (2015). *Community Economic Development*. Chiang Mai : The Faculty of Economics, Chiang Mai University.
- Subcommittee on Economic Foundation Strategy. (2016). *Development Promotion Guide "Foundation economy"*. Bangkok : Community Organization Development Institute (Public Organization), Ministry of Social Development and Human Security.
- Watcharakiettsak, T. (2016). Community Economic Strengthening by Developing Community Enterprise Group at Tambonpolsongkram Administration, Nongsung district, Nakhonratchasima Province. *Journal of Business Administration The Association of Private Higher Education Institutions of Thailand*, 5(1), 43-54.
- Wasi, P. (1999). *Sufficiency Economy and Civil Society The way to revive the Social Economy*. Bangkok : Villager Doctor.